

Leo Trotskij: Vana och sed (1923)

Vid en studie av livet är det besynnerligt tydligt hur mycket de enskilda människorna formas av sina livsvillkor snarare än själv skapar dem. Ännu mer än ekonomin utvecklas det dagliga livet, det vill säga villkor och vanor, ”bakom ryggen på människorna” (som Marx uttryckte det). På sedernas och vanans område intar det medvetna skapandet en försumbar plats i människans historia. Seder ackumuleras utifrån människans elementära erfarenheter, och förändras på samma elementära sätt under inverkan från tekniska framsteg eller stimuleras tillfälligtvis av den revolutionära kampen. Men i huvudsak återspeglar de det mänskliga samhällets förflutna mer än det nuvarande.

Vårt proletariat är inte gammalt och har inga anor. Det har under de senaste tio åren uppstått ur småstädernas folk och först och främst ur bondeklassen. Vårt proletariats sätt att leva återspeglar helt klart dess sociala ursprung. Vi behöver bara erinra om romanen **Den förlorade gatan** [”Rasterjajevgatans moral” på ryska], av Gleb Uspenskij. Vilka är de viktigaste kännetecknen hos Rasterjajevgatans invånare, det vill säga arbetarna i Tula under slutet av 1800-talet? De är stadsbor eller bönder som har förlorat allt hopp om att bli självständiga människor, och utgör en blandning av obildade småborgare och utblottade människor. Sedan dess har proletariatet tagit jättesteg framåt, men mer inom politiken än i det dagliga livet och moralen. Livet är konservativt. Rasterjajevgatans primitiva sida finns naturligtvis inte längre. Den brutala behandlingen av lärlingar, kryperiet inför arbetsgivarna, det fruktansvärda supandet och gatuvåldet har försvunnit. Men ”rasterjajeveriet” är fortfarande fast förankrat i förhållandet mellan make och hustru, mellan föräldrar och barn, inom familjens hägn, avskilt från övriga världen. Det krävs årtal och decennier av ekonomisk tillväxt och kultur för att fördriva rasterjajeveriet från dess sista utpost – det privata och familjelivet – och omstöpa det uppifrån och ner i kollektivistisk anda.

Under det redan omnämnda mötet med propagandister från Moskva blev familjelivets problem ämne för en speciellt hetsig diskussion. Alla hade något att beklaga sig över. Det kom fram gott om intryck, observationer och i synnerhet frågor, men inga svar, ty frågorna uttrycktes bara till hälften och nådde aldrig fram till pressen och dryftades aldrig under mötena. De vanliga arbetarnas liv och kommunisternas liv, och förbindelselinjen mellan de två utgör ett så stort område för observationer, slutsatser och praktiska tillämpningar!

I detta avseende får vi ingen hjälp av vår litteratur. Konsten är av naturen konservativ, den är avskild från livet och är dålig på att gripa händelserna i flykten, när de sker. **Veckan** av Libedinskij väckte en storm av entusiasm bland vissa av våra kamrater, en entusiasm som enligt min uppfattning var överdriven, och farlig för den unge författaren.¹ Trots den talang som boken vittnar om, kännetecknas **Veckan** till formen av att vara en skolpojkes verk. Det är bara med hjälp av mycket ihärdigt, detaljerat arbete som Libedinskij kan bli en stor konstnär. Jag skulle vilja tro att han kommer att bli det. Men det är inte detta som intresserar oss nu. **Veckan** gav intryck av att vara något nytt och betydelsefullt, inte på grund av sina konstnärliga prestationer utan på grund av att den behandlar den ”kommunistiska” sidan av livet. Men i synnerhet där är bokens innehåll ytligt. ”Gubkom” framställs alltför artificiellt, framställningen har inget djup och ingen struktur.² Därmed blir hela **Veckan** bara en kort utvikning, en roman om revolutionära emigranter som hämtats ur livet. Det är givetvis

1 **Jurij N Libedinskij** (1898-1959) var en av ledarna för Ryska förbundet av proletära författare (RAPP). Hans roman **Veckan** (1922) beskriver hur ett kontrarevolutionärt uppror bland bönderna krossas. Libedinskij's arbeten handlar främst om kommunisternas liv under revolutionen, inbördeskriget och det socialistiska uppbygget.

2 **Gubkom** är förkortning för *gubjerskij komitet*, eller provinskommitté, de lokala partikommittéerna på landsbygden.

intressant och lärorikt att skildra ”gubkoms” liv, men svårigheten och betydelsen uppstår när den kommunistiska organisationens liv träder in i folkets vardagsliv. Här krävs ett fast grepp. För närvarande är kommunistpartiet den viktigaste hävstången för varje medveten rörelse framåt. Därmed utgörs grunden för historiska aktioner, reaktion och motstånd av dess enhet med folkmassorna.

Kommunisternas teorier ligger några dussin år före det ryska vardagslivet verklighet – på vissa områden kanske ett sekel i förväg. Annars skulle inte det kommunistiska partiet vara någon mäktig revolutionär historisk kraft. Med hjälp av sin realism och dialektiska skarpsinnighet kan den kommunistiska teorin hitta de politiska metoder som behövs för att säkra partiets inflytande i varje speciell situation. Men politiska teorier är en sak och folkets moralbegrepp en annan. Politiken förändras snabbt, men moralen hänger envist fast i det förflutna.

Det förklarar många av konflikterna inom arbetarklassen, där nya kunskaper kämpar mot traditionerna. Dessa konflikter blir särskilt allvarliga eftersom de inte uttrycks offentligt i det samhälleliga livet. Litteraturen och pressen talar inte om dem. De nya litterära strömningarna är måna om att hålla takten med revolutionen, och bryr sig inte om de seder och vanor som grundar sig på de nuvarande moraluppfattningarna, ty de vill omvandla livet, inte beskriva det! Men en ny moral kan inte skapas från ingenting, den måste uppnås med hjälp av sådana element som redan finns och som kan utvecklas. Man måste därför inse vad dessa element är. Detta gäller inte bara omdaning av moralen, utan varenda form av medveten mänsklig aktivitet. Om vi ska delta i moralens omdaning måste vi alltså första veta vad som redan existerar, och på vilket sätt det förändras.

Först måste vi se vad som verkligen händer på fabrikerna, bland arbetarna, i kooperativet, på klubben, skolan, krogen och på gatan. Allt detta måste vi förstå, vi måste alltså se både resterna av det förflutna och fröna till framtiden. Vi måste uppmana våra författare och journalister att arbeta i denna riktning. De måste beskriva livet för oss såsom det framträder ur revolutionens tumult.

Men man kan förmoda att det inte kommer att räcka med vädjanden till våra författare för att ändra på deras inriktning. I denna fråga krävs en riktig organisation och bra ledarskap. Journalisternas viktigaste uppgift måste först och främst bli att studera och skildra arbetarklassens liv – åtminstone de journalister som har ögon och öron. Vi måste leda in dem på detta arbete på ett organiserat sätt, för att på detta sätt instruera, korrigera, leda och skola dem att bli revolutionära skribenter som skriver om vardagslivet. På samma gång måste vi vidga arbetarkorrespondenternas utblick. Säkert kan nästan allihop av dem åstadkomma intressantare och mer roligare artiklar än idag. För detta ändamål måste vi ställa medvetna frågor, ge lämpliga uppgifter, stimulera diskussioner och hjälpa till att hålla dem vid liv.

För att uppnå en högre kulturell nivå måste arbetarklassen – och framförallt dess förtrupp – studera sitt liv på ett medvetet sätt. För att kunna göra det måste den känna till detta liv. Innan borgarklassen kom till makten hade deras intellektuella till stor del fullgjort denna uppgift. Redan när borgarklassen befann sig i opposition fanns det poeter, konstnärer och författare som tänkte åt den.

I Frankrike var 1700-talet, som har kallats upplysningens århundrade, just den period då borgerliga filosofer förändrade synen på den samhälleliga och privata moralen, och försökte underkasta den under förnuftets makt. De sysslade med politiska frågor, med kyrkan, förhållandet mellan man och kvinna, utbildning, etc. Utan tvivel bidrog bara det faktum att dessa problem diskuterades, i stor utsträckning till att den kulturella nivån höjdes inom borgarklassen. Men 1700-tals-filosofernas ansträngningar att underordna de samhälleliga och privata förhållandena under förnuftets makt stupade på ett faktum – att produktionsmedlen befann sig i privata händer, och att det var på denna grundval som samhället skulle byggas upp enligt förnuftets lära. Det privata ägandet innebär nämligen att de ekonomiska krafter som ingalunda kontrolleras av förnuftet får fritt spelrum. Dessa

ekonomiska villkor bestämmer över moralen, och så länge marknadens behov styr samhället är det omöjligt att underställa folkets moral under förnuftet. Det förklarar varför 1700-talets filosofernas idéer uppnådde så ytterst blygsamma praktiska resultat, trots att deras slutsatser var så geniala och djärva.

I Tyskland inleddes upplysningsperioden och kritiken i mitten av förra seklet. Det ”Unga Tyskland” under ledning av Heine och Börne ställde sig i spetsen för rörelsen.¹ Kritiken genomfördes av borgarklassens vänster, som förklarade krig mot kryperiet, mot den småborgerliga upplysningsfientliga utbildningen, och mot krigets fördomar, och försökte upprätta förnuftets makt med ännu större skepsis än sin franska föregångare. Denna rörelse gick senare samman med 1848 års småborgerliga revolution, som långt från att omvandla mänsklighetens liv inte ens förmådde sopa undan de oräkneliga små tyska dynastierna.

I vårt efterblivna Ryssland fick inte upplysningen och kritiken någon större betydelse förrän under 1800-talets andra hälft. Tjernysjevskij, Pisarov och Dobroljubov, som var skolade i Belinskij-skolan, riktade sin kritik mer mot moralens underutveckling och reaktionärt asiatiska karaktär än mot de ekonomiska förhållandena.² Mot den traditionella människotypen ställde de en ny realistisk människa, som hade bestämt sig för att leva på ett förnuftigt sätt, och hade blivit en personlighet beväpnad med ett kritiskt tänkande. Denna rörelse var knuten till de så kallade ”folkliga” evolutionisterna (Narodnikerna) och var av ringa kulturell betydelse.³ Om 1700-talets franska tänkare lyckades få ett litet inflytande över moralen – som styrs av ekonomiska förhållanden och inte av filosofin – och om de tyska samhällskritikernas omedelbara kulturella inflytande var ännu mindre, så var denna ryska folkliga moralrörelse helt utan betydelse. Dessa ryska tänkares, inklusive Narodnikernas, historiska roll bestod av att förbereda bildandet av proletariats parti.

Först i och med arbetarklassens maktövertagande skapas förutsättningarna för en fullständig omdaning av moralen. Moralerna kan inte bli förnuftiga – det vill säga göras förenliga med förnuftets krav – om inte produktionen samtidigt blir förnuftig, ty moralens rötter ligger i produktionen. Socialismen har som mål att underordna all produktion under människans förnuft. Men till och med de mest avancerade borgerliga tänkarna har begränsat sig till att å ena sidan fundera kring hur tekniken skulle göras förnuftig (genom att tillämpa naturvetenskap, teknologi, kemi, uppfinningar, maskiner), och å den andra hur politiken skulle bli förnuftig (med hjälp av parlamentarismen). Men de har inte försökt göra ekonomin förnuftig, utan den har förblivit offer för en blind konkurrens. Således förblir det borgerliga samhällets moral beroende av ett blint och icke förnuftigt element. När arbetarklassen tar makten ställer den sig uppgiften att ställa samhällsförhållandena och de ekonomiska principerna

1 **Unga Tyskland** var en litterär rörelse som uppstod i Tyskland på 1830-talet, under stark inverkan av den sociala oron och industrialiseringen.

Heinrich Heine (1797-1856), tysk poet och litteraturkritiker.

Ludwig Börne (1786-1837), politisk skribent och satiriker. Gav ut olika tidskrifter där han kritiserade den tyska teatern och politiken, och drev frågor om samhällsreformer och politisk frihet

2 **Vissarion Belinskij** (1811-1848) var en inflytelserik litteraturkritiker, vars stöd till samhällskritiska författare påverkade den ryska litteraturens utveckling. Marxister betraktar hans skrifter som en föregångare till det socialistiska tänkandet i Ryssland.

Nikolaj Tjernysjevskij (1828-1889), författare och kritiker vars roman *Vad bör göras?* påverkade den ryska populistiska rörelsen.

Dimitrij Pisarov (1840-1868), litteraturkritiker som främst sysslade med familjefrågor och etiska aspekter på de samhällsekonomiska reformerna.

Nikolaj Dobroljubov (1836-1861), journalist och kritiker och en tidig revolutionär aktivist.

3 **Narodnikerna** (populisterna) var en rörelse bland ryska intellektuella som bedrev arbete bland bönderna från 1876 fram till 1879, då de splittrades i två grupper. Dels en terroristisk grupp som krossades efter mordet på tsar Alexander 1881. Den andra gruppen leddes av Plechanov och splittrades ännu en gång. Plechanovs grupp kom att bli marxister, medan den andra delen utvecklades till det socialistrevolutionära partiet.

under kontroll och en medveten styrning. Med hjälp av detta, och endast detta, går det att medvetet omvandla moralen.

Våra framgångar i denna riktning är beroende av våra framgångar på det ekonomiska området. Men redan i vår nuvarande ekonomiska situation skulle vi kunna införa mycket mer kritik, initiativ och förnuft i vår moral än vad vi faktiskt gör. Det är en av vår tids uppgifter. Det är naturligtvis uppenbart att en fullständig omdaning av moralen – kvinnans frigörelse från hushållsslaveriet, en social uppfostran av barnen, att äktenskapet befrias från allt ekonomiskt tvång, etc – bara kommer att bli möjlig efter en lång period av utveckling, och i den mån socialismens ekonomiska krafter får överhanden över kapitalismens krafter.

En kritisk omdaning av moralen är nödvändig, så att de konservativa traditionella levnadssätten inte kan fortleva trots de möjligheter till framsteg som våra ekonomiska hjälpresurser redan idag erbjuder oss, eller åtminstone kommer att erbjuda oss imorgon. Genom att höja arbetande mäns och kvinnors kulturella nivå kommer även den minsta framgång på moralens område å andra sidan att förbättra vår förmåga att göra produktionen förnuftigare och gynna den socialistiska ackumulatio- nen. Detta ger oss i sin tur möjlighet att göra nya erövringar på moralens område. Det finns alltså ett dialektiskt samband mellan de två områdena. De ekonomiska förhållandena är historiens grundläggande faktor, men i egenskap av ett kommunistiskt parti och en arbetarstat kan vi påverka ekonomin med hjälp av arbetarklassen, och för att klara av det måste vi oupphörligt arbeta för att gynna arbetarnas tekniska och kulturella förmåga. I en arbetarstat arbetar kulturen för socialismen, som i sin tur ger möjligheter att skapa en ny kultur för mänskligheten, en kultur som inte känner några klasskillnader.

(Nyöversättning 2009, från engelska, Göran Källqvist.)